גיאוגרפיה • כיתה ז' • האדם וסביבתו – כפר עולמי

יחידה 3 מתוך 5 • 9 שעות

⚖️ אי שוויון מרחבי

פערים בין מדינות, בתוך מדינות – ובסביבה שבה אנחנו חיים

חוברת עבודה לתלמיד ולתלמידה

חלק 2 מתוך 2

שם: _____ כיתה: _____

יצרה: רוית ראש בן ישי

יחידה 3 · אי שוויון מרחבי ברמה הלאומית – גלעין ושוליים לאומיים ופעולות לצמצום הפערים

פרק 4

גלעין ושוליים: פערים בתוך המדינה

למה יש אזורים שבהם הכול קרוב – ואזורים שבהם הכול רחוק? ומה אפשר לעשות כדי לצמצם את הפער

שם: _____ כיתה: _____ תאריך: _____

בפרק הזה נלמד:

- לתאר את המאפיינים של אזור גלעין ושל אזורי שוליים במדינה
- להשוות בין גלעין לשוליים לפי תבחינים ולהסיק מסקנות
- להבין מהו מאזן הגירה ואיך הוא קשור לפערים
- להכיר דרכים לצמצום פערים, כמו מדיניות פיזור אוכלוסייה, ולגבש עמדה מנומקת

קוראים ומבינים: מרכז העניינים ומה שמסביב

כמעט בכל מדינה יש אזור אחד שבו "הכול קורה". שם גרים אנשים רבים בצפיפות, שם נמצאים מטות החברות הגדולות, מוסדות השלטון, האוניברסיטאות, בתי החולים הגדולים, התיאטראות ונמלי התעופה. אזור כזה נקרא אזור גלעין. אליו מתנקזים כבישים ומסילות, ובו יש מגוון גדול של מקומות עבודה ושכר ממוצע גבוה יחסית. יש בו גם הרבה רעש, פקקים ומחירי דיור גבוהים.

רחוק יותר מהגלעין נמצאים אזורי השוליים. הם נמצאים לעיתים קרובות באזורים הרריים, מדבריים או סמוכים לגבול. האוכלוסייה בהם דלילה יותר, מקומות העבודה מעטים ומגוונים פחות, והדרך מהם לבית חולים גדול או לאוניברסיטה ארוכה. מנגד, באזורי השוליים יש לעיתים קרובות נוף פתוח, שקט, קהילות חזקות ודיור זול יותר. רבים מתושביהם גאים מאוד במקום שבו הם גרים.

הפער בין גלעין לשוליים מופיע במדינות רבות. בצרפת, למשל, אזור הבירה פריז מרכז חלק גדול מהכלכלה ומהשירותים. באיטליה מדברים שנים רבות על פער בין הצפון המתועש לבין הדרום, שבו ההכנסה נמוכה יותר. בישראל, אזור המרכז סביב תל אביב הוא אזור הגלעין, והנגב והגליל נחשבים לאזורי שוליים. גם במדינות קטנות מאוד אפשר למצוא פער כזה.

כדי לבדוק אם אזור "מושך" אנשים או "דוחה" אותם, מחשבים את מאזן ההגירה: מספר האנשים שעברו לגור באזור, פחות מספר האנשים שעזבו אותו. כשהמאזן שלילי, יותר אנשים עוזבים מאשר מגיעים. לעיתים קרובות צעירים עוזבים את השוליים כדי ללמוד ולעבוד בגלעין – וכך השוליים מאבדים כוח אדם צעיר והפער גדל. מאזן חיובי מראה שהאזור מושך תושבים חדשים.

מדינות רבות מנסות לצמצם את הפערים. בשנות החמישים פעלה בישראל מדיניות פיזור אוכלוסייה: הוקמו עיירות פיתוח בנגב ובגליל, ועולים חדשים רבים יושבו בהן. כיום משתמשים בדרכים נוספות: הטבות מס ודיור, סלילת כבישים ומסילות רכבת, הקמת פארקי תעשייה ומכללות, והעברת מוסדות גדולים מהמרכז אל השוליים. השאלה הגדולה היא איך עושים זאת בצורה שתועיל לתושבים.

מושגי מפתח

אזור גלעין: האזור המרכזי של המדינה, שבו מרוכזים רוב האוכלוסייה, הכלכלה, השלטון והשירותים.

הגירה: מעבר של אנשים ממקום מגורים אחד לאחר, בתוך המדינה או בין מדינות.

מדיניות פיזור אוכלוסייה: פעולות של המדינה שנועדו לעודד אנשים לגור באזורי השוליים ולא רק בגלעין.

אזור שוליים: אזור רחוק מהגלעין, עם אוכלוסייה דלילה יותר ופחות מקומות עבודה ושירותים.

מאזן הגירה: מספר האנשים שהגיעו לגור באזור פחות מספר האנשים שעזבו אותו.

חלק א׳: מפה של מדינה – מרכז ושוליים

נכיר מדינה דמיונית, ארץ הנחלים, ונזהה בה את אזור הגלעין ואת אזורי השוליים.

1 הקיפו את התשובה הנכונה.

1. מה מאפיין אזור גלעין?

א) אוכלוסייה דלילה ומעט מקומות עבודה
ב) ריכוז של אוכלוסייה, כלכלה, שלטון ושירותים
ג) מרחק רב מהבירה
ד) רק חקלאות

2. לאזור מסוים הגיעו בשנה 2,000 איש ועזבו 3,500. מהו מאזן ההגירה?

א) חיובי, 5,500
ב) חיובי, 1,500
ג) שלילי, 1,500−
ד) אפס

3. מהי דוגמה למדיניות פיזור אוכלוסייה?

א) סגירת קווי אוטובוס בנגב
ב) הקמת עיירות פיתוח ומתן הטבות דיור בשוליים
ג) העברת כל המכללות לגלעין
ד) הגבלת בנייה בגליל

4. למה צעירים רבים עוזבים אזורי שוליים?

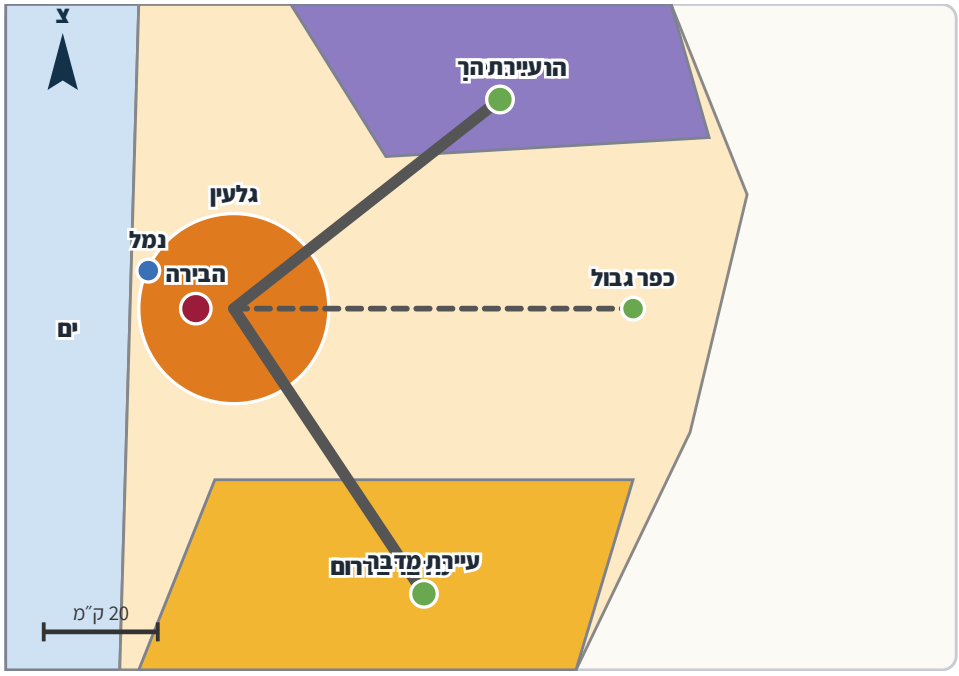
א) כדי ללמוד ולמצוא עבודה מגוונת בגלעין
ב) כי בשוליים אין נוף
ג) כי בגלעין הדיור זול יותר
ד) כי בשוליים יש יותר מדי אוניברסיטאות

2 התבוננו במפת ארץ הנחלים וענו.

קריאת מפה

ארץ הנחלים: גלעין ושוליים

נתונים לדוגמה

1. היכן ממוקם אזור הגלעין? אילו שני מקומות חשובים נמצאים בו?

2. אילו יישובים מחוברים לגלעין בכביש ראשי, ואיזה יישוב מחובר רק בכביש משני (מקווקו)? מה המשמעות לתושביו?

3. אילו גורמים פיזיים הופכים את הצפון ואת הדרום לאזורי שוליים?

חלק ב׳: משווים ומודדים – גלעין מול שוליים

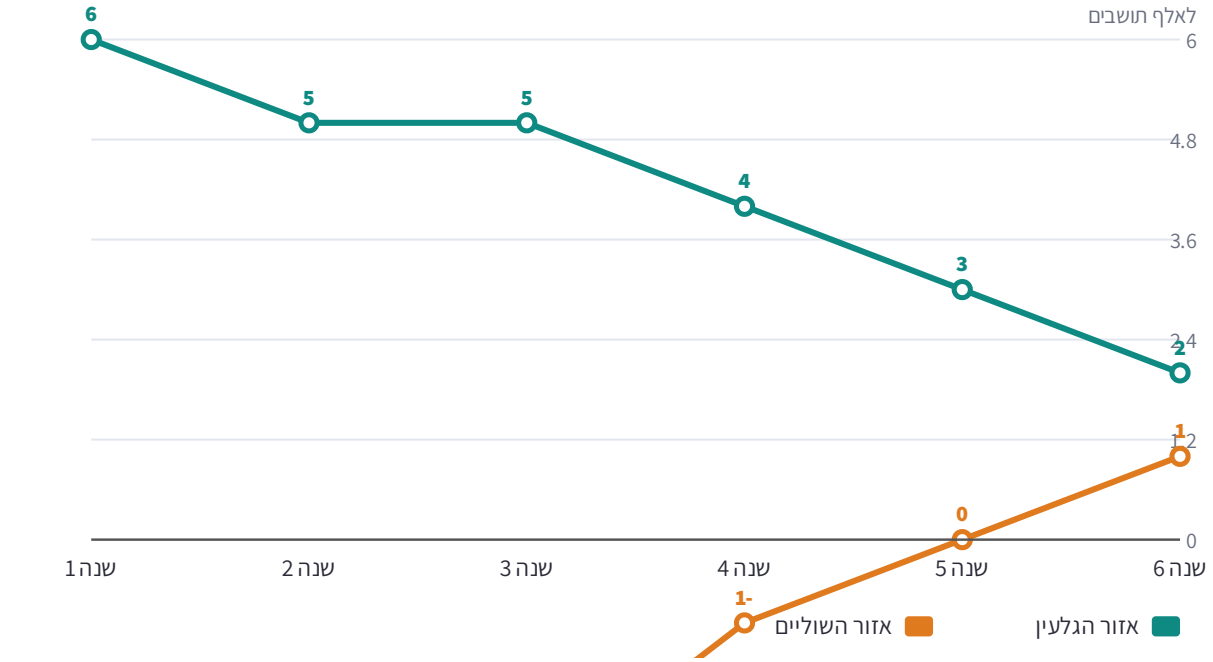
נשווה בין הגלעין לשוליים לפי מדדים, ונבדוק איך מאזן ההגירה משתנה לאורך השנים.

3 קראו את הגרף וענו.

קריאת תרשים

מאזן הגירה בשני אזורים (לכל 1,000 תושבים)

נתונים לדוגמה

נתונים לדוגמה. בשנה 3 החלה המדינה בתוכנית לעידוד מגורים בשוליים.

1. מה היה מאזן ההגירה באזור השוליים בשנה 1? מה המשמעות?

2. באיזו שנה הפך מאזן ההגירה בשוליים לחיובי?

3. מה קרה למאזן בגלעין באותן שנים? הציעו הסבר.

4. האם אפשר לקבוע בוודאות שהתוכנית גרמה לשינוי? נמקו.

4 השלימו את הטבלה: איך צפוי להיראות כל מדד בגלעין ובשוליים?

השוואה

תבחין	אזור הגלעין	אזור השוליים
צפיפות אוכלוסייה	גבוהה	

תבחין	אזור הגלעין	אזור השוליים
רמת השכלה (אחוז בעלי תואר)		נמוכה יותר
רמת מינוע ותחבורה ציבורית		
מגוון מקומות עבודה		
מחירי דיור		

נסחו הכללה: מה מאפיין את היחסים בין הגלעין לשוליים? האם יש לשוליים גם יתרונות?

---

5 **הקיפו רק את המאפיינים של אזור גלעין.**

מיון

אוכלוסייה צפופה | מטות של חברות גדולות | מרחק רב מהבירה | מגוון רחב של מקומות עבודה

מעט תחבורה ציבורית | מוסדות שלטון ותרבות | מאזן הגירה שלילי לאורך שנים

חלק ג': האם וכיצד אפשר לצמצם פערים?

נבחן דוגמה מישראל, נקשיב לאנשים שונים ונגבש עמדה מנומקת.

מקרה בוחן

מהמרכז אל הנגב והגליל

ישראל – המרכז מול הנגב והגליל (נתונים לדוגמה)

רוב תושבי ישראל גרים באזור המרכז, סביב תל אביב. שם נמצאים רוב משרדי החברות הגדולות, חברות טכנולוגיה רבות ומגוון גדול של שירותים. הנגב, בדרום, הוא אזור גדול מאוד בשטחו – רובו מדבר – אבל גרים בו רק חלק קטן מהתושבים. גם הגליל, בצפון, רחוק מהמרכז, אף שיש בו נוף ירוק ומקורות מים.

לאורך השנים נעשו פעולות רבות כדי לעודד מגורים בנגב ובגליל: בשנות החמישים הוקמו עיירות פיתוח, מאוחר יותר נסללו כבישים מהירים ומסילות רכבת, הוקמו מכללות, פארקי תעשייה ובתי חולים, והועברו מתקנים גדולים מהמרכז לדרום. נועה, שגדלה בעיירה בנגב, למדה במכללה סמוכה ומצאה עבודה בפארק תעשייה ליד הבית. אחיה עמית עבר לתל אביב כי שם מצא את העבודה שחלם עליה.

6 ✍️ **ענו על השאלות על מקרה הבוחן.**

1. מנו שלוש פעולות שנעשו לעידוד מגורים בנגב ובגליל.

---

2. מה אפשר ללמוד מהסיפור של נועה ושל עמית על הגורמים שמשפיעים על ההחלטה איפה לגור?

7 שלושה אנשים מדברים על החיים בשוליים. קראו וענו.

מגוון נקודות מבט

סטודנטית מהגליל

"אני אוהבת את הבית ואת הנוף. אם תהיה כאן עבודה בתחום שלי – אשאר."

יזם שמחפש מקום למפעל

"בשוליים הקרקע זולה, אבל אני צריך עובדים מקצועיים ודרך מהירה לנמל."

משפחה שעברה מהמרכז לנגב

"עברנו בשביל בית עם חצר ושקט. חסרים לנו חוגים לילדים ורופאים מומחים קרוב לבית."

1. מה משותף לשלושת הקולות? מה כל אחד מהם צריך כדי לבחור בשוליים?

2. הציעו פעולה אחת שתעזור לשלושתם.

8 השלימו את שרשרת הסיבה והתוצאה: "מעגל השוליים".

סיבה ותוצאה

באזור השוליים יש מעט מקומות עבודה מגוונים ← [ ] ← [ ] ← פחות לקוחות ופחות תושבים – נסגרים עסקים ושירותים ← [ ]

9 גבשו עמדה מנומקת: "האם וכיצד אפשר לצמצם את הפערים בין הגלעין לשוליים?" הציעו דרך אחת או שתיים, הסבירו איך הן יעבדו, וציינו קושי אחד שעלול להופיע.

כתיבה וטיעון

רמה	מה יעזור לי לכתוב היטב
מצוין	עמדה ברורה, הצעה מעשית מוסברת היטב, קושי אחד לפחות ושימוש במושגי הפרק.
טוב	עמדה והצעה, אך ההסבר חלקי או בלי התייחסות לקושי.
בסיסי	דעה כללית בלי הצעה מעשית או בלי נימוק.

כרטיס יציאה – פרק 4: גלעין ושוליים: פערים בתוך המדינה

שם: _____

1. שני מאפיינים של אזור שוליים:

_____

2. מהו מאזן הגירה שלילי, במשפט אחד:

_____

3. דרך אחת לצמצום פערים שנראית לי יעילה, ולמה:

_____

פרק 5

צדק סביבתי: מי משלם את מחיר הזיהום?

טביעת רגל אקולוגית, "לא בחצר שלי" ופסולת שנודדת – ומה שאלון יכול לגלות על דעות אנשים

שם: _____ כיתה: _____ תאריך: _____

בפרק הזה נלמד:

- להסביר מהו צדק סביבתי ואיך פערים ברמת הפיתוח משפיעים עליו
- להבין מהי טביעת רגל אקולוגית ולהשוות בין מדינות
- להכיר את תופעת "נימבי" – "לא בחצר שלי" – ודוגמאות לה בעולם ובישראל
- לבנות שאלון ולארגן את התשובות בטבלה ובגרף

קוראים ומבינים: הזיהום לא מתחלק שווה בשווה

כולנו נושמים אוויר, שותים מים ומשתמשים בקרקע. אבל לא כולנו נהנים מסביבה נקייה באותה מידה. יש מקומות שבהם האוויר צלול והים נקי, ויש מקומות שבהם תושבים חיים ליד ארובות מעשנות, אתרי פסולת ונחלים מזוהמים. צדק סביבתי הוא הרעיון שלכל האנשים מגיעה סביבה בריאה, ושהנזק לסביבה לא ייפול דווקא על החלשים והעניים.

טביעת רגל אקולוגית מודדת כמה "כדור ארץ" צורך אדם או מדינה: כמה אדמה ומים נדרשים כדי לגדל את המזון, לייצר את המוצרים, להפיק את האנרגיה ולקלוט את הפסולת והזיהום. תושבי מדינות מפותחות צורכים הרבה – נוסעים במכוניות, טסים, קונים מוצרים רבים וזורקים הרבה. לכן טביעת הרגל שלהם גדולה בהרבה מזו של תושבי מדינות פחות מפותחות.

הפער גם בידע ובכסף. למדינות מפותחות יש טכנולוגיות ירוקות – מתקני טיהור, מסננים לארובות, אנרגיית שמש ורוח. למדינות פחות מפותחות חסרים לעיתים קרובות הידע וההון לפתח אותן. לכן דווקא במדינות שצורכות פחות, רמת הזיהום של האוויר, של המים ושל הקרקע גבוהה לעיתים יותר. בנוסף, תאגידים מנצלים לעיתים את משאבי המדינות האלה – יערות, מחצבים ומים – ומשאירים מאחור נזק.

"נימבי" הוא קיצור של משפט באנגלית שפירושו "לא בחצר האחורית שלי". אנשים מסכימים שצריך מפעלים, תחנות כוח ואתרי פסולת – אבל לא ליד הבית שלהם. גם מדינות מתנהגות כך: יש מדינות מפותחות ששלחו פסולת רעילה, כמו מכשירי חשמל ישנים ושאריות כימיקלים, אל מדינות פחות מפותחות, שבהן הטיפול זול והפיקוח חלש. אמנות בין־לאומיות מנסות להגביל זאת.

גם בישראל יש דוגמאות. לאורך השנים הועברו מפעלים מזהמים ואתרים לסילוק פסולת מן המרכז הצפוף אל הנגב, שבו האוכלוסייה דלילה יותר. בחופי הים מתנהל שנים רבות מאבק בין הציבור הרחב והארגונים הירוקים, שרוצים חוף פתוח לכולם, לבין יזמים בעלי הון, שרוצים לבנות מלונות ובתי מגורים על החוף. בכל המקרים שואלים אותה שאלה: מי נהנה, ומי משלם את המחיר?

מושגי מפתח

צדק סביבתי: הרעיון שלכל האנשים מגיעה סביבה בריאה, ושהנזק לסביבה יתחלק בהגינות ולא ייפול על החלשים.

נימבי (Nimby): "לא בחצר שלי" – תמיכה במתקן נחוץ, אך התנגדות שיוקם ליד הבית.

פסולת רעילה: פסולת שמכילה חומרים מסוכנים לבריאות ולסביבה, כמו כימיקלים ומתכות כבדות.

טביעת רגל אקולוגית: מדד לכמות האדמה והמים שנדרשים כדי לספק את הצריכה של אדם או מדינה ולקלוט את הפסולת שלהם.

ארגונים ירוקים: ארגונים שפועלים להגנה על הטבע והסביבה.

חלק א׳: כמה כדורי ארץ אנחנו צריכים?

נבדוק את טביעת הרגל האקולוגית של כמה מדינות דמיוניות, ונגלה עד כמה הצריכה בעולם אינה שוויונית.

1 הקיפו את התשובה הנכונה.

1. מהו צדק סביבתי?

א) שכל מדינה תזהם כמה שהיא רוצה
ב) שלכל האנשים מגיעה סביבה בריאה והנזק יתחלק בהגינות
ג) שרק עשירים יגורו ליד חוף הים
ד) שמפעלים ייבנו רק בערים

2. למה טביעת הרגל האקולוגית של תושבי מדינות מפותחות גדולה בדרך כלל?

א) כי הם צורכים יותר מוצרים, אנרגיה ותחבורה
ב) כי יש להם פחות מכוניות
ג) כי הם גרים במדבר
ד) כי הם צורכים פחות מים

3. "אני בעד מתקן מחזור בעיר, אבל לא ברחוב שלי". איזו תופעה זו?

א) עיור
ב) טביעת רגל
ג) נימבי
ד) גלובליזציה

4. מה חסר לעיתים קרובות למדינות פחות מפותחות כדי להילחם בזיהום?

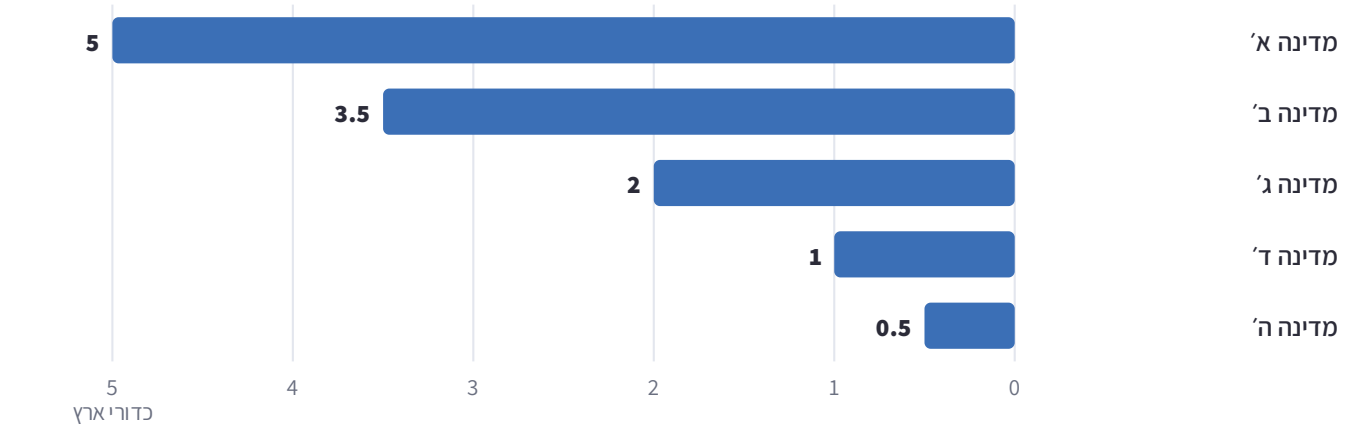
א) אוויר
ב) ידע והון לפתח טכנולוגיות ירוקות
ג) אנשים
ד) קרקע

2 קראו את הדיאגרמה וענו.

קריאת תרשים

אילו כולם חיו כמו תושבי המדינה – כמה כדורי ארץ היינו צריכים?

נתונים לדוגמה

נתונים לדוגמה. הקו של כדור ארץ אחד הוא מה שכדור הארץ יכול לספק בכל שנה.

1. תושבי איזו מדינה צורכים הכי הרבה? כמה כדורי ארץ היו נדרשים אילו כולם חיו כמוהם?

2. פי כמה גדולה טביעת הרגל של מדינה א׳ מזו של מדינה ה׳?

3. אילו מדינות צורכות יותר ממה שכדור הארץ יכול לספק? איזו מדינה צורכת בדיוק כדור ארץ אחד?

4. איזו מדינה לדעתכם מפותחת יותר – א׳ או ה׳? ומה זה אומר על צדק סביבתי?

חלק ב׳: שאלון בכיתה – מה חושבים על צדק סביבתי?

גאוגרפים משתמשים בשאלון כדי לבדוק עמדות של אנשים. הנה תוצאות של שאלון שמילאו 30 תלמידים ותלמידות. נלמד לארגן אותן ולהסיק מסקנות.

3 קראו את טבלת התוצאות וענו.

קריאת טבלה

תוצאות שאלון (30 משיבים ומשיבות)

נתונים לדוגמה

היגד	מסכימים	לא בטוחים	מתנגדים
1. מפעל מזהם צריך לקום רחוק מיישובים	24	4	2
2. אסכים לאתר פסולת ליד ביתי תמורת הנחה בתשלומים	6	8	16
3. אסור לשלוח פסולת רעילה למדינות עניות	26	3	1
4. חוף הים צריך להיות פתוח לכל הציבור	27	2	1

נתונים לדוגמה של כיתה דמיונית.

1. כמה אחוזים מהמשיבים הסכימו עם היגד 1? (רמז: 30 משיבים = 100%)

2. השוו בין התשובות להיגד 1 להיגד 2. איזו תופעה מהפרק הן מדגימות? הסבירו.

3. איזה סוג גרף מתאים להצגת התשובות להיגד 2? שרטטו אותו במחברת או תארו אותו.

4. על איזה היגד הייתה הסכמה הרחבה ביותר? מה אפשר להסיק?

4 השוו בין מדינה מפותחת למדינה פחות מפותחת בתחום הסביבה. השלימו.

השוואה

תבחין	מדינה מפותחת	מדינה פחות מפותחת
טביעת רגל אקולוגית לנפש	גדולה	

תבחין	מדינה מפותחת	מדינה פחות מפותחת
טכנולוגיות ירוקות (טיהור, מסננים, אנרגיה מתחדשת)		
פסולת רעילה		לעיתים מקבלת פסולת ממדינות אחרות
מודעות ופיקוח על זיהום		

מה הפרדוקס (הסתירה) שעולה מן ההשוואה?

---

5 ⭕ **הקיפו את המקרים שמדגימים אי צדק סביבתי.** 🧠 מיון

פסולת אלקטרונית נשלחת ממדינה עשירה למדינה ענייה

כל שכונות העיר מקבלות פינוי אשפה באותה תדירות

מפעל מזהם נבנה דווקא ליד שכונה ענייה

תאגיד כורת יער במדינה פחות מפותחת ומשאיר אדמה הרוסה

גינה קהילתית משותפת לכל תושבי הרחוב

חוף ים נסגר לציבור כדי לבנות מלון פרטי

חלק ג': הנגב, החוף ואנחנו

נבחן דוגמה מישראל, נקשיב למאבק על חוף הים ונבנה שאלון משלנו.

🔍 מקרה בוחן

למה דווקא בנגב?

📍 הנגב, ישראל (מקרה לדוגמה)

במשך שנים רבות נבחר הנגב כמקום למפעלים מזהמים, כמו מפעלי כימיה, ולאתרים לסילוק פסולת ולטיפול בפסולת מסוכנת. הנימוקים היו שבנגב יש מרחבים גדולים, האוכלוסייה דלילה והמרחק מהערים הצפופות במרכז גדול. כך, הסיכון לרוב התושבים במדינה קטן יותר.

אבל גם בנגב גרים אנשים – בערים, ביישובים קטנים ובכפרים. תושבים התלוננו על ריחות, על אבק ועל חשש לבריאותם, ושאלו למה דווקא הם צריכים לשאת את הנזק של המדינה כולה. עם השנים התחזקה המודעות: הוחמר הפיקוח על המפעלים, הוקמו מתקנים לטיפול טוב יותר בפסולת, והתושבים מעורבים יותר בהחלטות.

6 ✍️ **ענו על השאלות על מקרה הבוחן.**

1. אילו נימוקים הובאו לבחירה בנגב כמקום למפעלים מזהמים?

---

2. הסבירו מדוע המקרה הזה קשור לצדק סביבתי ולקשר בין גלעין לשוליים (פרק 4).

3. אילו שינויים עשויים לשפר את הצדק הסביבתי בנגב?

7 מאבק על חוף הים: עיר חוף מתכננת לבנות מלון על חוף פתוח. קראו וענו.

מגוון נקודות מבט

יזמת

"המלון יביא תיירים, מקומות עבודה ומסים לעירייה. נשאיר מעבר לחוף לכל מי שירצה."

פעיל בארגון ירוק

"החוף הוא של כולם, לא רק של מי שיכול לשלם על חדר. בנייה צמודה לים פוגעת גם בטבע ובצבי הים."

אם לשלושה מהעיר

"זה החוף היחיד שאנחנו מגיעים אליו ברגל. אם ייבנה מלון – אולי יהיה נקי יותר, אבל אני חוששת שנרגיש לא רצויים."

1. איזה ערך חשוב לכל אחד מן הדוברים?

2. הציעו פשרה שתתחשב לפחות בשניים מהקולות.

8 השלימו את שרשרת הסיבה והתוצאה: "מסע הפסולת".

סיבה ותוצאה

מדינה מפותחת מייצרת הרבה פסולת רעילה ← [ ] ← [ ] ← הפסולת מטופלת בלי טכנולוגיה מתאימה ← [ ]

9 בנו שאלון קצר על צדק סביבתי בסביבה שלכם: כתבו ארבעה היגדים או שאלות (למשל על מיקום מפעלים, פסולת או חופים), והסבירו איך תארגנו את התשובות – באיזו טבלה ובאיזה גרף – ומה תרצו לגלות.

כתיבה וטיעון

רמה	מה יעזור לי לכתוב היטב
מצוין	ארבעה היגדים ברורים בנושא, אפשרויות תשובה, תכנון טבלה וגרף ושאלת מחקר מנוסחת היטב.
טוב	ארבעה היגדים, אך תכנון הארגון (טבלה/גרף) או שאלת המחקר חלקיים.
בסיסי	פחות מארבעה היגדים או היגדים לא ברורים, בלי תכנון לארגון התשובות.

כרטיס יציאה – פרק 5: צדק סביבתי: מי משלם את מחיר הזיהום? שם: _____

1. צדק סביבתי הוא:

_____

2. דוגמה אחת לנימבי מהחיים:

_____

3. איזה גרף אבחר להציג תוצאות של שאלון, ולמה?

_____

מילון מושגים – יחידה 3

מושגי היחידה מתוך תוכנית הלימודים, לפי סדר האלף־בית.

א

אזור גלעין – האזור המרכזי של המדינה, שבו מרוכזים האוכלוסייה, הכלכלה, השלטון והשירותים.

אזור שוליים – אזור רחוק מהגלעין, עם אוכלוסייה דלילה ופחות עבודה ושירותים.

אי שוויון מרחבי – הבדלים בתנאי החיים ובהזדמנויות בין מקומות – בין מדינות, בין אזורים ובין שכונות.

ארגוני סיוע – ארגונים שעוזרים למדינות ולאנשים במצוקה במזון, בתרופות, בכסף ובידע.

ארגונים ירוקים – ארגונים שפועלים להגנה על הטבע והסביבה.

ג

גידול אוכלוסייה – השינוי במספר התושבים – ריבוי טבעי יחד עם מאזן ההגירה.

ה

הגירה – מעבר של אנשים ממקום מגורים אחד לאחר, בתוך המדינה או בין מדינות.

המדד המשולב – אינדקס הפיתוח – מדד שמחבר תוחלת חיים, שנות לימוד והכנסה לנפש למספר אחד בין 0 ל־1.

ט

טביעת רגל אקולוגית – מדד לכמות האדמה והמים שנדרשים לספק את הצריכה של אדם או מדינה ולקלוט את הפסולת.

י

יחסי "שולט" ו"נשלט" / יחסי תלות – מצב שבו צד אחד קובע, והצד האחר תלוי בהחלטותיו כדי להתקיים.

יחסי תלות – מצב שבו מדינה אחת צריכה מדינה אחרת או תאגיד כדי להתקיים ולהתפתח, ולכן תלויה בהחלטותיהם.

כ

כלכלת בזאר – מסחר ועבודה קטנים ולא רשמיים, כמו דוכנים ורוכלים, בלי ביטוח וזכויות.

מ

מאזן הגירה – מספר האנשים שהגיעו לגור באזור פחות מספר האנשים שעזבו אותו.

מדדי פיתוח – נתונים מספריים שבעזרתם משווים בין מדינות ובודקים את רמת הפיתוח שלהן.

מדינות מפותחות מאוד ומפותחות – מדינות עם רמת חיים גבוהה, שירותים טובים ותשתיות מתקדמות.

מדינות מתפתחות – שם כולל למדינות הפחות מפותחות ולמדינות התת־מפותחות.

מדינות פחות מפותחות – מדינות שבהן רמת החיים, השירותים והתשתיות נמוכים יחסית.

מדינות תת־מפותחות – המדינות בתחתית רצף הפיתוח, עם עוני רב ומחסור בשירותים בסיסיים.

מדיניות פיזור אוכלוסייה – פעולות של המדינה לעידוד מגורים באזורי השוליים.

מחקר ופיתוח – עבודה של מדענים ומהנדסים שממציאים ומשפרים מוצרים וטכנולוגיות.

מספר נפשות לרופא – כמה תושבים יש בממוצע לכל רופא; מספר גבוה מעיד על מחסור ברופאים.

משתמשי אינטרנט – אחוז האוכלוסייה שמשתמשים באינטרנט.

נ

נגישות למי שתייה – אחוז התושבים שיש להם מים נקיים לשתייה קרוב לבית.

נימבי (Nimby) – "לא בחצר שלי" – תמיכה במתקן נחוץ, אך התנגדות שיוקם ליד הבית.

ס

סדנת יזע – מקום עבודה שבו עובדים שעות ארוכות, בשכר נמוך ובתנאים קשים ולא בטוחים.

ע

עובדים זרים – אנשים שהגיעו ממדינה אחרת כדי לעבוד, בדרך כלל לתקופה מוגבלת.

פ

פסולת רעילה – פסולת שמכילה חומרים מסוכנים לבריאות ולסביבה, כמו כימיקלים ומתכות כבדות.

צ

צדק סביבתי – הזכות של כל האנשים לסביבה בריאה, וחלוקה הוגנת של הנזק הסביבתי.

צריכת אנרגיה – כמות האנרגיה (חשמל, דלק) שצורך כל תושב בממוצע.

ר

רמת מינוע – מספר כלי הרכב לכל אלף תושבים.

רמת פיתוח – מידת ההתקדמות של מדינה בכלכלה, בבריאות, בחינוך ובתשתיות.

ש

שיעור הריבוי הטבעי – ההפרש בין שיעור הילודה לשיעור התמותה.

שיעור יודעי קרוא וכתוב – אחוז המבוגרים במדינה שיודעים לקרוא ולכתוב.

שיעור ילודה – מספר הלידות בשנה לכל אלף תושבים.

שיעור תמותה – מספר הפטירות בשנה לכל אלף תושבים.

שיעור תמותת תינוקות – כמה תינוקות מכל אלף שנולדים מתים לפני גיל שנה.

ת

תאגיד בין־לאומי – חברה גדולה שפועלת בכמה מדינות, עם מטה במדינה אחת ומפעלים באחרות.

תבחין – קנה מידה קבוע שלפיו משווים בין דברים, למשל הכנסה או זמן נסיעה.

תוחלת חיים – מספר השנים הממוצע שאדם צפוי לחיות מיום היוולדו.

תוצר מקומי גולמי (תמ"ג) לנפש – שווי כל מה שמדינה מייצרת בשנה, מחולק במספר התושבים.

סיכום

יחידה 3 · אי שוויון מרחבי

משימת סיכום: חוקרי הפערים

שם: _____ כיתה: _____ תאריך: _____

במשימה הזו תשתמשו בכל מה שלמדתם ביחידה. אפשר לעבוד לבד או בזוגות. קראו את הטבלה ובצעו את המשימות.

1 קראו את הטבלה וענו.

קריאת טבלה

שתי מדינות – שני עולמות

נתונים לדוגמה

מדד	מדינה א׳	מדינה ב׳
תמ״ג לנפש ($)	42,000	2,500
תוחלת חיים (שנים)	82	63
תמותת תינוקות (לאלף)	3	45
יודעי קרוא וכתוב (%)	99	60
משתמשי אינטרנט (%)	92	25
טביעת רגל (כדורי ארץ)	3.5	0.7

נתונים לדוגמה של מדינות דמיוניות.

1. היכן ממוקמת כל מדינה ברצף רמות הפיתוח? נמקו בעזרת שלושה מדדים.

2. פי כמה גדולה טביעת הרגל של מדינה א׳ מזו של מדינה ב׳?

2 השוואה

בנו טבלת השוואה בין מדינה א׳ למדינה ב׳ לפי ארבעה תבחינים: שני מדדים דמוגרפיים, מדד חברה ורווחה ומדד סביבתי. כתבו מסקנה אחת וכתבו גם מדד אחד שהייתם רוצים להוסיף כדי שהתמונה תהיה מלאה יותר.

3 סיבה ותוצאה

בנו שרשרת של ארבעה שלבים לפחות שמסבירה איך פער ברמת הפיתוח בין מדינה א׳ למדינה ב׳ יכול להוביל לאי צדק סביבתי במדינה ב׳.

4 מגוון נקודות מבט וטיעון

תאגיד בין־לאומי ממדינה א׳ רוצה להקים מפעל במדינה ב׳. כתבו מה יאמרו על כך: עובדת מקומית, ראש העירייה המקומי ופעיל בארגון ירוק. לבסוף כתבו את העמדה שלכם: טענה, שני נימוקים וטענת נגד אחת.

5 גלעין ושוליים

במדינה ב׳ כמעט כל העבודות והשירותים נמצאים בבירה, וצעירים עוזבים את הכפרים. מה צפוי להיות מאזן ההגירה בכפרים? הציעו שתי פעולות שיכולות לצמצם את הפער בין הבירה לכפרים.

6 תוצר: כרזה או שאלון

בחרו אחד: (א) הכינו כרזה בשם ״פערים מדברים״ ובה מפה סכמטית, שני גרפים לדוגמה ושלוש שאלות של גאוגרפים; או (ב) בנו שאלון של חמישה היגדים על צדק סביבתי, העבירו אותו לעשרה אנשים לפחות, וארגנו את התשובות בטבלה ובגרף עם מסקנה.

מחוון הערכה

קריטריון	מצוין (3)	טוב (2)	בסיסי (1)
שימוש במושגים	3 – שימוש נכון ומגוון במושגי היחידה	2 – שימוש נכון בחלק מהמושגים	1 – מעט מושגים או שימוש שגוי
השוואה וקריאת נתונים	3 – תבחינים מתאימים, קריאה נכונה ומסקנה מבוססת	2 – השוואה נכונה ברובה, מסקנה חלקית	1 – השוואה כללית בלי תבחינים או עם טעויות
סיבה ותוצאה	3 – שרשרת הגיונית ומלאה של ארבעה שלבים ומעלה	2 – שרשרת חלקית או עם קפיצה לוגית	1 – קשר לא ברור בין סיבה לתוצאה
נקודות מבט וטיעון	3 – שלושה קולות שונים, טענה, נימוקים וטענת נגד	2 – קולות או נימוקים חלקיים	1 – דעה אחת בלי נימוק
התוצר (כרזה/שאלון)	3 – מדויק, מאורגן, ברור ומקורי	2 – שלם ברובו, חסרים פרטים	1 – חלקי או לא מאורגן

כל הכבוד – סיימתם את יחידה 3! 🌍

יצרה: רוית ראש בן ישי